

VOYAGA YETMAGAN SHAXSLARNING KONSTITUTSIYADA BELGILANGAN
HUQUQLARI VA MAZKUR HUQUQLARDAN BESAMAR FOYDALANISH
NATIJASIDA YUZAGA KELADIGAN HUQUQIY OQIBATLAR

Valiboyev Izzatbek To'xtasin o'g'li

Jamoat xavfsizligi universiteti magistratura talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14684862>

Annotatsiya. Ushbu maqolada voyaga yetmagan shaxslarning konstitutsiyaviy huquqlari va yurtimizda ularni rivojlanishlari uchun yaratib berilayotgan shart-sharoitlar hamda yoshlarni ta'lim jarayonlariga keng jalb etishga qaratilgan chora-tadbirlar. Shuningdek, yosh avlodni sog'lom hayot tarzida ulg'aytirish maqsadida olib borilayotgan islohotlar tahlil qilingan.

kalit so'zlar: konstitutsiya, voyaga yetmaganlar, chora-tadbirlar va jinoyat.

КОНСТИТУЦИОННЫЕ ПРАВА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ И ПРАВОВЫЕ
ПОСЛЕДСТВИЯ, ВОЗНИКАЮЩИЕ В РЕЗУЛЬТАТЕ НЕЭФФЕКТИВНОГО
ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ЭТИХ ПРАВ

Аннотация. В данной статье рассматриваются конституционные права несовершеннолетних и создаваемые в нашей стране условия для их развития, а также меры, направленные на широкое вовлечение молодежи в образовательный процесс. Также проанализированы реформы, проводимые с целью воспитания молодого поколения в здоровом образе жизни.

ключевые слова: конституция, несовершеннолетние, меры и преступление.

CONSTITUTIONAL RIGHTS OF MINORS AND LEGAL CONSEQUENCES
ARISING FROM THE INEFFECTIVE EXERCISE OF THESE RIGHTS

Abstract. This article discusses the constitutional rights of minors and the conditions created for their development in our country, as well as measures aimed at widely involving young people in the educational process. The reforms being implemented to raise the younger generation to a healthy lifestyle are also analyzed.

keywords: constitution, juveniles, measures, and crime.

Kirish. Ma'lumki, yoshlar har bir davlatning ajralmas qismi bo'lib, uni kelgusida rivojiga hamda kuch-qudratiga hissa qo'shuvchi ustuni hisoblanadi. Yurtimizda yoshlarning har tomonlama rivojlanishlari uchun yaratib berilayotgan shart-sharoitlar, navqiron avlodni sog'lom turmush tarzida kamol toptirish va dunyo bozoriga professional mutaxassislar taqdim etish maqsad

qilingan. O'sib kelayotgan yosh avlod yurt taqdirini hal etishda bevosita ishtirok etuvchi davlatning poydevoridir. So'ngi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar zahirida yosh-avlodni turli xil buzg'unchi yo'llardan himoya qilish, ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazish va sport bilan mashg'ul bo'lishlari uchun bir qator imkoniyatlar yaratilmoqda.

Mazkur imkoniyatlardan bemaqsad hamda noto'g'ri yo'lda foydalanish o'z navbatida yoshlar o'rtasida jinoyatchilikni ortishiga sabab bo'lmoqda.

Yangilangan O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasida voyaga yetmaganlarning konstitutsiyaviy huquqlari mustahkamlangan bo'lib ularni cheklovchi harakatlar olib borish qat'iy man etilishi nazarda tutilgan. Shuningdek voyaga yetmagan shaxslarning ta'lim olishlari, mehnat qilishlari va sog'lom muhitda hayot kechirishlari uchun imkoniyatlar taqdim etish davlatning asosiy vazifasi ekanligi ko'zda tutilgan. Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasi jinoyat kodeksining umumiy qismida voyaga yetmaganlarga nisbatan javobgarlik choralari belgilangan bo'lib, adolatlilik prinsipi bo'yicha voyaga yetmagan shaxslar tomonidan ham sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmish uchun jinoiy-javobgarlikka tortilishi nazarda tutilgan.¹

So'ngi yillarda voyaga yetmagan shaxslar tomonidan jinoyat sodir etilishi ortib bormoqda.

Bunga asosiy sabab sifatida yoshlarni foydali mashg'ulotlarga jalb etmaslik, ularning bo'sh vaqtlari ko'proqligi va har qanday jinoyatga jazo muqarrarliligi haqida huquqiy bilimlarga ega emasliklari sabab bo'lishi mumkin. ¹

Yurtboshimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev raisligida 2024-yil 28-iyun kuni yoshlar siyosati sohasidagi ishlar sarhisobi, yangi vazifa va takliflar muhokamasiga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishida yoshlar haqida quyidagi jumlaning aytib o'tdilar. "Yoshlarimiz hayotda munosib o'rnini topishi uchun bundan keyin ham bor kuch va imkoniyatlarni to'liq ishga solamiz. Sizlar mamlakatimizning ishonchi va tayanchi, kelajagimiz bunyodkorlarisiz".¹

Muhokama va natijalar. Yangi tahrirda qabul qilingan konstitutsiyamizda bola huquqlari to'laqonli amalga oshirilishi va bolani har qanday sharoitda davlat tomonidan muhofaza qilinishi mustahkamlangan. Ushbu oliy yuridik normativ- huquqiy hujjatning 77-moddasida ota-onalar tomonidan o'z farzandlarini voyaga yetguniga qadar g'amxo'rlik qilishlari, asrab-avaylashlari, sog'lom muhitda kamol topishi uchun zaruriy harakatlarni amalga oshirishlari nazarda tutilgan bo'lib ota-onalarga nisbatan bolani voyaga yetish yoshiga qadar ulg'aytirishi hamda rivojlanishi

¹ ISSN: 2181-1784 Sattorova Muharram Abdurazzoqovna Toshkent shahar yuridik texnikumi jinoiy-huquqiy fanlar kafedrasini mudiri "VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI" ISSUE 11, Volume 2, November 2022 <https://cyberleninka.ru/article/n/voyaga-yetmaganlar-jinoyatchiligining-o-ziga-xos-xususiyatlari/viewer>

uchun imkoniyatlar yaratib berishi koʻzda tutilgan. Mazkur moddaning ikkinchi qismida davlat va jamiyat birgalikda yetim bolalarni hamda ota-onasining vasiyligidan mahrum boʻlgan bolalarni ulgʻaytirishi, tarbiyalashi, ularning taʼlim olishi va har tomonlama sogʻlom kamol topishlari uchun chora-tadbirlar amalga oshirishi va ushbu harakatlar davlat tomonidan taʼminlanishi belgilangan.²

Shu bilan birga, yangilangan konstitutsiyaning 78-moddasida farzandlar ota-onasining nasl-nasabi va fuqarolik holatidan qatʼi nazar, qonun oldida teng hisoblanishlari, bolaning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini taʼminlash hamda himoya qilish davlatning majburiyati ekanligi belgilangan. Shu bilan birga onalik, otalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinishi va davlat hamda jamiyat bolalarda vatanga boʻlgan muhabbatni shakllantirish vatanparvarlik tuygʻularini yuksaltirish boʻyicha harakat olib borishi nazarda tutilgan.²

Yuqorida ² muhokama qilib oʻtgan konstitutsiyamizda belgilangan qoidalardan tushunishimiz mumkinki, ot-onalar oʻz farzandlarini sogʻlom hayot tarzida ulgʻaytirishlari, voyaga yetguniga qadar boqishlari va vataniga xizmat qiladigan sadoqatli farzand shakllantirishlari ota-onalarning majburiyati ekanligi tushuniladi. Shuningdek, ota-onalar tomonidan mazkur majburiyatlar toʻlaqonli bajarilmagan taqdirda turli xil koʻngilsiz holatlar sodir boʻlishi mumkin.

Misol tariqasida; ota-onalar farzandlariga birgalikda eʼtibor qaratmasalar, axloq nuqtayi nazaridan jamiyatga zarar yetkazuvchi shaxs yuzaga kelishiga va oila nomiga salbiy fikrlar olib kelishiga sabab boʻladi. Mamlakatimizda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlarning asl sababi ham oilada eʼtiborning kamligi, yetarlicha nazorat oʻrnatilmaganligi va oilada halovatning yoʻqligidan dalolat beradi. Voyaga yetmagan yoshlar tomonidan ijtimoiy xavfli qilmishlar sodir etilishi kishini taajjubga soladi.

Shuningdek, voyaga yetmagan shaxslarning jinoiy javobgarligi va ularga nisbatan jazo choralarini qoʻllanilishi jinoyat qonunchiligining ahamiyati yuqori ekanligini koʻrsatadi.

Qolaversa, mazkur javobgarlik belgilovchi huquqiy normalar adolat, insonparvarlik, qonuniylik va bu kabi boshqa prinsiplar harakatga kelishiga huquqiy asos boʻladi. Bundan tashqari, voyaga yetmaganlarning ruhiy holatini va ularda taʼsirchanlik hamda taqlidchilik xususiyati yuqori boʻlganligini hisobga olib, ularga nisbatan yengilroq turdagi jazo choralarini qoʻllanilishi jinoiy jazo maqsadlariga erishish imkonini berishi koʻzda tutilgan.

Har bir jinoyat oʻzining ijtimoiy xavflilik darajasi, sodir etish vaqti va uslubi hamda sharoiti bilan qolgan jinoyat turlaridan farq qiladi.

¹ © 2024 Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti <https://president.uz/oz>

² <http://lex.uz/docs/-6445145> Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

Jinoyat qonunchiligiga ko'ra, 14 yoshga to'lgan aqli raso shaxs voyaga yetmagan hisoblanadi. Voyaga yetmagan shaxs hisoblanishi uchun 18 yoshga to'lmagan bo'lishi kerak.¹

³ Jinoyat kodeksining 17-moddasiga muvofiq, jinoiy huquqiy munosabatlarda ishtirok etganlik uchun javobgarlik masalasining qo'llanilishi umumiy subyekt yoshi sifatida 16 yoshga to'lgan aqli raso shaxslarga tatbiq etilishi nazarda tutilgan. Mazkur normativ huquqiy hujjatga muvofiq, ayrim jinoyat turlari uchun subyekt yoshi 14 yosh etib belgilangan. Masalan: qasddan odam o'ldirish (JK 97-m 1-q), qasddan badanga og'ir shikast yetkazish (JK 104-moddasi), qasddan badanga o'rtacha og'ir shikast yetkazish (JK 105-m), nomusga tegish (JK 118-m), bosqinchilik (JK 164-m), tovlamachilik (JK 165-m), talonchilik (JK 166-m), firibgarlik (JK 168-m), o'g'irlik (JK 169-m), bezorilik (JK 277-m.2-,3-q.)¹

Ta'kidlash joizki, Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarning miqdori so'ngi vaqtlarda ortib borayotgani kishini taajjubga solmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda 2023-yilda 3600 nafar voyaga yetmagan shaxslar jinoyat sodir etgan. Mazkur ko'rsatkich, oldingi besh yil davomidagi sodir etilgan jinoyatlar ko'rsatkichidan 4.4 barobarga oshganini ko'rsatmoqda. Yil davomida voyaga yetmaganlar tomonidan tovlamachilik 70%, bezorilik 60%, qasddan badanga og'ir shikast yetkazish 40%, nomusga tegish va odam o'ldirishga urinish jinoyatlari 20% ko'paygani aniqlangan. Jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlar eng ko'p 700 nafari Farg'ona viloyatiga to'g'ri kelgan. Keyingi o'rinlarda, Toshkent shahri – 545, Namangan viloyati – 451, va Toshkent viloyati – 345 kishi. Eng past ko'rsatkichlar Jizzax – 54, Navoiy – 62, va Xorazm – 66 nafar voyaga yetmagan shaxs qayd etilgan.² Ushbu statistik ma'lumotlar orqali jamiyatdagi barcha insonlar voyaga yetmagan yoshlarni jinoyat sodir etishdan⁴ qaytarishni, har bir jinoyat natijasida kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar va jinoyatga jazo muqarrarligi haqida muntazam ravishda fuqarolarga asosan yoshlarga ma'lumotlar berib borilishi lozim hisoblanadi.

¹ ISSN: 2181-1784 Sattorova Muharram Abdurazzoqovna Toshkent shahar yuridik texnikumi jinoiy-huquqiy fanlar kafedrasini mudiri "VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI" ISSUE 11, Volume 2, November 2022 <https://cyberleninka.ru/article/n/voyaga-yetmaganlar-jinoyatchiligining-o-ziga-xos-xususiyatlari/viewer>

¹ ISSN: 2181-1784 Sattorova Muharram Abdurazzoqovna Toshkent shahar yuridik texnikumi jinoiy-huquqiy fanlar kafedrasini mudiri "VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI" ISSUE 11, Volume 2, November 2022 <https://cyberleninka.ru/article/n/voyaga-yetmaganlar-jinoyatchiligining-o-ziga-xos-xususiyatlari/viewer>

² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi info@stat.uz <https://www.stat.uz/uz/>

Rivojlangan texnologiyalar yordamida jinoyatning salbiy taraflari to'g'risida videorolik ishlab chiqilishi va ommaviy axborot vositalarida doimiy suratda ko'rsatib turilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Mazkur harakatlar natijasi asosan maktabgacha hamda boshlang'ich ta'lim darajasidagi bolalarda samarali namoyon bo'ladi. Buning sababi sifatida, ushbu darajadagi bolalarda chuqur tafakkur xususiyatlari yuqori bo'ladi. Bu o'z navbatida yoshlarda jinoyatning salbiy taraflari hamda uning oqibatlarini haqida tushunchalar ertaroq shakllanishiga olib keladi.

Qolaversa, bosh qomusimizning 80-moddasida voyaga yetgan mehnatga layoqatli farzandlar ota-onalariga g'amxo'rlik qilishga majburliklari belgilangan bo'lib, farzandlar voyaga yetganlarida moliyaviy va ijtimoiy salohiyatga ega bo'lgan vaqtda o'zlarining ota-onalariga mehr-muruvvat ko'rsatishlari lozimligini ta'kidlaydi.

Xulosa. Yuqoridagilarga asoslanib umumiy xulosa qiladigan bo'lsak, yangi tahrirda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida voyaga yetmagan shaxslarning huquqlari, erkinliklari va daxlsizliklari nazarda tutilgan bo'lib, davlat tomonidan muhofaza etiladi. Ularning har tomonlama rivojlanishlari va komil inson sifatida shakllanishlari uchun sharoitlar yaratib berish davlatning majburiyati hisoblanadi. Shuningdek, davlat tomonidan yoshlarning huquqlari, erkinliklarini ta'minlash va davlat hamda jamiyat hayotida yoshlarning faol ishtirok etishi rag'batlantirilishi konstitutsiyada mustahkamlangan. Shu bilan birga, davlat tomonidan yoshlarning intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy jihatdan shakllanishi hamda rivojlanishi uchun, ularning ta'lim olishga, sog'lig'ini saqlashga, uy-joyga, ishga joylashishga, bandlik va dam olishga bo'lgan huquqlarini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratilishi hukumatimizning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Yuqorida voyaga yetmagan shaxslarning konstitutsiyada belgilangan huquqlari va mazkur huquqlardan besamar foydalanish natijasida yuzaga keladigan huquqiy oqibatlar haqida mulohazalarni muhokama qilib o'tdik.

REFERENCES

Normativ-huquqiy hujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

Rasmiy elektron manbalar:

2. © 2024 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi info@stat.uz

Ilmiy maqolalar:

4. ISSN: 2181-1784 Sattorova Muharram Abdurazzoqovna Toshkent shahar yuridik texnikumi jinoiy-huquqiy fanlar kafedrası mudiri “VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI” ISSUE 11, Volume 2, November 2022

Internet manzillari:

5. <http://lex.uz/docs/-6445145>
6. <https://president.uz/oz>
7. info@stat.uz <https://www.stat.uz/uz/>
8. <https://cyberleninka.ru/article/n/voyaga-yetmaganlar-jinoyatchiligining-o-ziga-xos-xususiylari/viewer>